

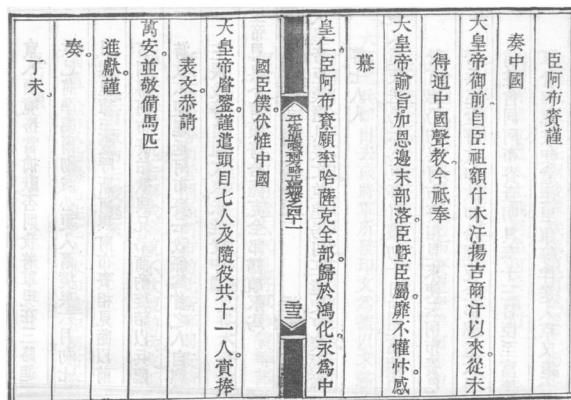
Б. ЕЖЕНХАҢҰЛЫ

АБЫЛАЙ ХАННЫҢ ЦИН ПАТШАЛЫҚ ОРДАСЫНА ЖОЛДАҒАН ТҮНГҮШ ХАТЫ ЖӘНЕ ОДАН ТУЫЛҒАН ТАРИХИ МӘСЕЛЕ

Цин патшалық дәуірі қытай деректері XVIII-XIX ғасырлар Қазақстан тарихы, өсіреле Қазақ хандығы мен Цин патшалығы арасындағы қарым-қатынас тарихы жөніндегі ең негізгі дерек көздерінің катарында деп айтуымызға әбден болады. Дегенмен, Қазақ елі мен Қазақ жері туралы Цин патшалық жазбаларында тарихи шындықтан алшактау, тіпті кисынсыз келген сипаттамалар мен тұжырымдамалардың бар екендігі де ақиқат. Осындай мәселе тудырып келген Цин патшалық деректердің тағы бірі – Абылай ханның Цин патшалық ордасына жолдаған түнгүш хаты туралы әйгілі қытай тіліндегі дерек және содан туылған тұжырымдама.

Қазақ-цин қарым-қатынас тарихына зейін койып келгендердің барлығы Цин патшалық деректері мен Қазақ тарихына қатысты көптеген дәстүрлі қытай жазбаларында «Абылайдың патшалаға көтерген хаты (阿布赉表文)» деп аталытын бір құжат көрсетілетіндігін біледі. Атальыш құжат қытай тілінде хатталған, оның алғашқы нұскаларын біз «Пин ди чжунгаэр фан люе (平定准噶), «Цин Гаоцзун ши лу (小力哈)» және «Сиой тучжи (西域國主)» сынды цин патшасы Цяньлунның бұйрығымен құрастырылған еңбектерден көре аламыз. Таңдауымыздың нысанасы ретіндегі атальыш құжаттың факсимилесі мен аудармасын біз төменде арнайы беріп отырмыз:

Факсимилесі

Аудармасы

«Пакырыныз мен, казактың қорашханы Абылай, Қытайдың ұлы патшасының тағына бас иіп осы хатты көтеремін. Ата-бабам Есім хан мен Жәнгір ханнан бері біз ешқандай қытай ағартуында бола алмай келгенбіз.¹ Қазір міне ұлы патша шалғайдағы тайпа болып табылатын бізге ендіғана бұйрық түсіріп, шапағатын көрсетіп жатыр. Пақырыныз мен және менің құзырымдағылардың барлығы шат-шадыман болып, патшаның мейірбандығына ризашылдықтарын білдіруде. Мен, пақырыныз Абылай, барша қазакты бастап ұлы патшаға бойсынып, Қытайдың мәнгі бодан-

құлды болсам деген ниеттемін, мұнымды мен құлшылық етіп тұрып ұлы қытай патшасына білдіргім келеді. Осы мақсатта мен 7 ел билеушілері мен олардың атқосшыларын косқандағы 11 адамымды жіберіп, оларға менің осы көтерген хатнамамды тапсырып, патша ағзамының есендігін тілеп келулерін үйірдым, сонымен катар, мен патшаға құрмет білдіру мақсатта жылқы тарту етіп отырмын. [Сейтіп,] осы хат патшаға көтерілді».²

Қытай тарихнамасында бұл хат цин-қазақ қарым-қатынас тарихындағы ең маңызды құжат ретінде күні бүгінге дейін қарастырылып келеді.

¹ Мәтінде қытайша «вэй тун шэнзяо (威震天下)» деп хатталған. Мұндағы «шэнзяо» сөзінің мағынасы дәстүрлі қытай мәдениетінде «конфуценства ілімі негізіндегі ағартушылық» дегенді білдіреді.

² «Пин дин Чжунгаэр фан люе», 41-цзюань, 22-23 бб. Тағы қараныз: 1. «Да Цин личао Гаозун шилу», 543-цзюань, 16^б-бет. 2. «Цин дин Сиой тучжи», 44-цзюань.

Қазақ тарихына қатысты көптеген қытай еңбектерінде, мейлі олар көне қытай-централизм пиғылынан туылған зерттеулер болсын, мейлі салыстырмалы түрде өлдекайда «объективті» сипатындағы осызаман зерттеулері болсын, аталмыш құжатты негіз етіп мынадай бір дәстүрлі тарихи тұжырымдама айтылады: «Абылай ханның осы хаты Орта жүз және Ұлы жүз қазактарының Цин патшалығына бодан болғандығының белгісі».³

Алайда, көптеген тарихи факторлар аталмыш хаттың сенімділігіне күмән тудырады. Біріншіден, бізді таңқалдыратыны – сонау Цин патшалық заманының өзінде-ақ қытай қаламгерлерінің біразының, өсіреле «Сиой» яғни Шыңжаң аумағына келіп, сонда еңбектерін жазған қаламгерлерінің еңбектерінде, мысалы, XIX ғасырдың 10-20-шы жылдары Цин патшалығына карасты Құлжа жеріне келіп жазаларын өтеп жүріп казак туралы мәліметтерді де қалдыրған Ци Юньши және Сюй Сун сынды қаламгерлердің «Или ңзун тун ши люе (伊犁总统事略)» және «Шыңжаң ши люе (新疆事略)» деп аталағын кітаптарында «Абылай бізге бағынып келді» деп жалпы патшалық қытай ұфымымен Абылай ханның Цин патшалығымен жасаған барыс-келісін түсіндірсе де, Абылай ханның осы бір хатын ауыздарына алмайды. Бұның себебін өр түрлі етіп көрсетуге болар, дегенмен, бұл жерде біздің ойымызға мынадай бір жорамал келеді: аталмыш құжаттың түбіне көздері жетпей, хаттағы дәстүрлі қытайдың феодалдық неоконфуценство идиялогиясының ісі тым артық мөнкіп тұрғандығын, мұндай хаттың Қазак сияқты Орта Азия көшпенди халық өкілінің қолынан шықпайтындығын әлгі қытай авторлары сезіп, азда болса өз ұят-абыройларын сактау мақсатында «мұны Абылай жазды» дегенге дәттері бара алмаған. Қандай болмасын, хаттағы «пакырыңыз мен, қазактың қораш ханы», «қытай ағартуында бола алмай келгенбіз» және «ниетімді мен құлышылық етіп тұрып ұлы қытай патшасына білдіргім келеді» деген аса бейшаралық мәнермен айтылған сөздер қытай мәдениетін соншалықты аңсауының қисыны да болып көрмеген көшпелі жауынгер қазақ халқына жат екендігі айдан анық; екіншіден, жұртқа

³ Осы еңбектердің соңғы мысалдарының бірі ретінде мынаны көрсетуге болады: Ли Шэн (李慎), «Қазақстан және оның Қытай Шыңжаңымен арадағы қарым-қатынастары. XV ғасырдан XX ғасырдың ортасына дейін («帕克斯斯坦及其与中国新疆的关系 (15世纪 - 20世纪中期)»), 108-114 бб. Харбинь, 2004 (кітаптың атавы назар аударлықтай: мұнда автор «Қазақстан мен Қытай» деген сөздің өзін кимаган, ал шын мәніде кітаптың басым мазмұны Қазақ хандығы мен Цин патшалығы арасындағы байланыстарға арналған).

⁴ Құжаттың біз Қытайдың Бірінші тарихи мұрағатының рұхсатымен микрофилмнен түсіріл алғанбыз.

⁵ Құжаттың бұл атавын қытай мұрағатшылары қойған. Қараңыз: «Цин патшалық дәүіріндегі шекара аймақтарына қатысты мұрағат құжаттарының катологі (清代边疆满文档案目录)» кітап сериясы, VI том, 181-бет.

⁶ Яғни 1757 жылы 2 тамыз.

мәлім, цин армиясы Жонғар мемлекетінің соңғы көсемдерінің бірі Әмірсананы қудалап Қазақ да-ласына енгенде Абылай хан қазақтардың мұддесін корғау үшін сол келімсек әскери күшпен соғыска дейін барған. Кейін келе оның түсінігі, стратегиясы, тіпті қатынас жасау өдіс-амалдары басқаша болған шығар, дегенмен, дәл сол 1757 жылы Абылайды өз бетімен дегбірсіздене барып айдаардың тұяғына жығылып, «барша қазақты бастап ұлы патшага бойсынып, Қытай-дың мәнгі бодан-құлы болсам» дейтін сөзді айт-қызытында жанына қысым келген ешқандай себеп жок еді. Сонда, оның Цин патшалығына жазған тұнғыш хаты сірә қалай болған?

Бағымызға жарай, біз өзіміздің жақын жылдары Қытайдың Бірінші тарихи мұрағатындағы зерттеулер кезімізде аталмыш хаттың қытай тілінен өзге тілдерде хатталған 2 нұсқасы бар екендігін анықтадық.

Екі хаттың біріншісі яғни тот-монғол (немесе батыс монғол) тіліндегі нұсқасы Абылайдың Цин патшалық ордасына жіберген тұнғыш дипломатия миссиясын жол ортада қабылдап, оны әрі карай Бейжінге салып жіберген Цин патшалығының Орта Азияға енген армиясы қолбасшысының бірі Чжаохуэйдың өз патышасына жазған бір мәлімдемесімен бірге сакталып келген. Аталмыш мәлімдеме Қытайдың Бірінші тарихи мұрағатындағы «Цзюнь ңзи чу маньвэн лу фу зоу чжэ (军机处满文录副奏折)» яғни «Әскери баскармада сакталған ұлықтардың мәнжу тілінде жазған мәлімдемелерінің көшірмелері» корында сакталған, құжаттың сакталу нөмірі: құжаттың түпнұсқасы бойынша – 1643-008, микрофильм бойынша – 045- 002679.⁴ Төменде осы мәлімдемеге аударма:

«Шет аймақты тыныштандыру армиясының онкол орынбасар генералы Чжаохуэйдың «Абылайдың өз елін бастап бағынгандығы туралы тот жазуында жазған хаты және оның жіберген елшілерінің есімдері көшірліп, патша ағзамының назарына жіберілді» деген магынадағы мәлімдемесі⁵

(Цянълун жылнамасының 22-жылды 6-айдың 18-күні)⁶

Пакырыңыз Чжаохуэй мен Фуде құлшылық етіп осы мәлімдемені жіберіп отыр. Патша ағзам мұндағы айтылған іске назар аударғай.

Біз казак Абылай жіберген Кенжекара⁷ қатарлы елшілердің Бейжінге баруына рұсат бердік. Кенжекара қатарлылар Бейжінгеге барғанда Абылайдың барша қазақ жұртын бастап бағынатындығы туралы патшаға көтерген хатнамасын өз қолдарымен құлшылық етіп патшаға тапсыруға тиісті. Осыны ескере отырып, біз, патшаның құлдары, әлгі тот жазуында жазылған хаттың бір нұсқасын көшіріп алғып, патша ағзамын назарына ұсынып отырмыз. Сонымен қатар, біз Абылай жіберген елшілердің есімін де арнаулы тізімдеп, оны да осы мәлімдемемізбен бірге патшаға жолдан отырмыз.

Аталмыш іс туралы осы мәлімдеме жіберілді.

Цянлун жылнамасының 22-жылы 7-айдың 16-күні Цяньлун патша қызыл сиялы қылқаламмен мынадай бұрыштама қалдырған: «Хабар алдым».

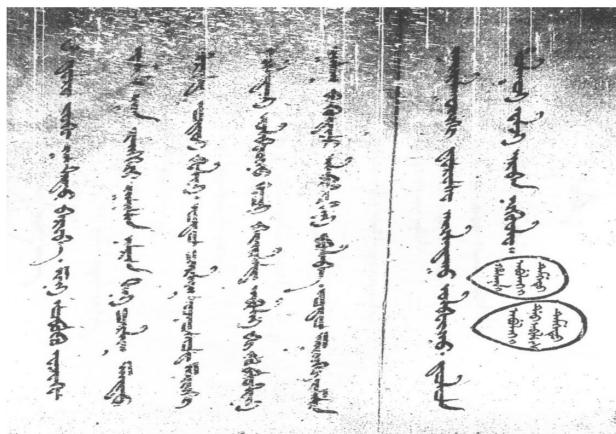
6-айдың 18-күні.»

Бұл мәлімдеме жоғарыдағы айтылған қытай тіліндегі Абылайдың хатына қатысты негізгі цин патшалық деректеріндегі сакталған Чжаохуэй мен Фуделердің мәлімдемесімен сай келеді, онда да осы хатты Кенжекара қатарлы 7 елші апара жатыр дегенді, және Чжаохуэй қатарлылардың бұл хатты көшіріп алғып өз тарарапынан Цяньлун патшаға жібергендігі айтылады.⁸ Сондықтан осы мәлімдемеде аталған хаттың көшірме нұсқасы әйгілі Абылайдың цин патшасына жазған тұнғыш хатының қытай тіліндегі нұсқасымен қайнары бір болып келетін құжат екендігі даусыз.

Ендеше осы жаңадан табылған нұсқаның мазмұны қандай?

Хаттың ерекше тарихи маңыздылыққа ие екендігін ескере отырып, біз төменде оның факсимилесі, транскрипциясы және аудармасын бірге толықтап беріп отырмыз:

Факсимилесі

Транскрипциясы

deer yeke qaan tandu bariba, mini ცვკე eceke
esim qaan yanggir qaanasa naraan tani zarlig
mandu

kureed ცდც gelei, odoor zalist sonosood maniyigi
(?) ыбеинъ геji bayarlaad abulai կվցղтани
qasag ხეგმე deer albatutani bolha odoor maniyigi
yamasa
qayitlahuyigi deerese ailadhu ыбеинъ doloon
tolgoi elci arban nігъые

Мәтіннің соңында екі мөр берілген. Бір қызығы: екі мөр Орта Азия мұсылмандық үлгісінде сыйылғанымен, ондағы жазулар түгелдей мәнжүше болып келіп, жоғары жақтағы мөрде «hasak i abulai i temgetu» яғни «қазақ Абылайдың мөрі» деп жазылса, төменгі жақтағы мөрде «abulai i deo abulbis temgetu» яғни «Абылайдың інісі Әбілпейіздің мөрі» деп жазылған.

Мәтіннің аудармасы

Жоғары мәртебелі ұлы ханға:

Менін ата-бабам Есім хан мен Жәңғір ханнан бері, сіздің [өулетініздің] жарлығы бізге жетіп көрмеген. Қазір, міне, біз сіздің жарлығыңыздан хабардар болып өте куаныштамыз. Мен, Абылай, менің балаларым және казакқа карасты барша бұқара сізден бізге лауазым титул сыйланса дегенді тілейді. [Мен] 7 бас елші [және олардың атқосшыларын қосқандағы] жалпы 11 [адамды жіберіп отырмын].

⁷ Мәтінде «henjigar» деп хатталған.

⁸ «Пин дин Чжунгаэр фан люе», 41-цзюань, 22-б.; «Да Цин личао Гаозун шилу», 543-цзюань, 11^а-бет.

Әйгілі болып келген қытай тіліндегі нұсқасымен салыстырғанда, осы бір жаңадан табылған tot-монғол тіліндегі нұсқасы өлде қайда ортаазиялық көшпенді халықтарының сөз саптау дәстүріне жақындау келеді. Мәтінен білгеніміз: Абылай ханның тұнғыш хаты ешқандай бағыныштылығын білдіру мақсатында көтерген феодалдық қытай-мәнжу документация сипатындағы құжат емес, ол сол кездегі Орта Азия хандарының арасында да кездесетін қарапайым әрі сипайы мәнермен жазылатын дипломатиялық хатнама үлгісінде хатталған. Бұл жерде бір нәрсе түсініксіз болып тұр: мәтінге қарағанда, Абылай Цин патшалығының лауазым титулын сұрап тұрған тәрізді, бұл өзге тарихи деректердегі мәліметтермен қайшы келеді. Жалпы, Абылай Цин патшалығымен тату-тәтті қатынас орнатуға ұмтылғанымен, Қазақ хандығының өзіндік саяси-әлеуметтік және иерархиялық жүйелерін толық сактап қалуын, олардың мәнжу-қытай ықпалынан неғұрлым аулақ болуын қалаған. Цин патшасы Цяньлунның орда естелігінде («Шилу»-да) жоғарыда аталған Цин патшалығының Жонғарияны жаңыштау армиясының Чжаохуэй есімді қолбасшысы жіберген бір мәлімдемесі сакталған. Сол мәлімдеменің айтуынша, аталмыш жылдың 7-, 8- айлар аралығында Еркесары, Нұсан қатарлы мәнжу елшілері Абылайдың ордасына барып,, Абылайдан Әмірсананы қайтаруды сұраумен коса Абылайға «ұш жұздің ел билеушілерінің тізімін берсен, біз оны патшамызға жолдап, тізімдегілерге патшалық лауазым-титулдарын тағайыннатқызысак» деген талап қойған. Абылай цин елшілерінің бұл мәселені көтергеніне катты наразылығын білдіріп, екі рет он неше күн бойы елшілерді қабылдамай, оларды күткізіп қойған. Сонында Абылай елшілерге «генералдарыныздың маған жеткізген сөзі бар. Оның айтуы бойынша, патшаларының біздің тізімжүйемізді өзгертуек ниеті жок» деген әлгі «шаш ал десе бас алғыш» цин елшілеріне жауп қайта-

рған⁹. Ал кейінірек өзінің Абылайға жолдаған жауп хатында цин патшасы Цяньлун: «Мен [билиушілерінің] киімдерін өзгертуеймін, лауазым-титул тағайыннамаймын, алым-салық алмаймын» деп жазған¹⁰. Осылан қарап, Абылайдың тұнғыш хатының жаңадан табылған осы бір нұсқасында да өзгертуелген жерлер бар ма деген күдік туады. Осы ойымызды анықтау үшін хаттың жаңадан табылған тағы бір нұсқасы яғни мәнжу тіліндегі аударма нұсқасына үнілsec.

Мәнжу тіліндегі осы аударма нұсқасын біз Цяньлун жылнамасының 27-жылы 10-айдың 27-күні яғни 1762 жылы 12 желтоқсанда Үрімжідегі цин шенеунігі Жіңгеридің патшасына жолдаған Кіші жұз елшілерінің Бейжінге кетіп бара жатқандығы туралы мәлімдемесімен бірге сакталған құжаттар ішінен анықтап отырымыз.¹¹ Біздің бұл құжатты Абылайдың тұнғыш хатының тағы бір нұсқасы деп корытынды жасап отырғандығымыздың себебі: біріншіден, осы құжаттың жалпы мазмұны мен сөйлемдердің көлемі, жазу мәнері жоғарыдағы tot-монғол тіліндегі нұсқамен сай келеді, онда тек біздің жоғарыдағы айтқан мәселеге байланысты бір-екі маңызды сөз өзгешелеу болып хатталған; екіншіден, осы құжаттың соңғы сөйлемі де жоғарыда көрсетілген tot-монғол тіліндегі нұсқасындағыдай баяндауыш сөзі кем көрінген бірнеше сөзден яғни «7 бас елші жалпы 11» деген сөздерден құралған; үшіншіден, жоғарыдағы tot-монғол тіліндегі нұсқасындағыдай, бұл құжатта да «менің ата-бабам Есім хан мен Жәнгір ханнан бері, сіздің [әулетініздің] жарлығы бізге жетіп көрмеген» деген сөйлем бар. Хаттың Абылай хандікі екендігін мәтіннен оқып білуғе болады, алайда, Абылайдың қазақ-цин қатынастарының орнатылғанына 5 жыл уақыт өтіп, екі ел арасында бірсыныра барыс-кеleis болып үлгірлендігіне қарамастан мұндан сөздерді қайтадан жазып жіберуі мүмкін емес. Қорытынды біреу ғана: бұл құжат Абылайдың цин ордасына жолдаған

⁹ «Цин Гауцзун шилу» («清高宗实录 »—«Цин патшасы Гауцзун (Цяньлун) туралы орда естеліктер»), 548-цзюань, 17-21 бб., Цяньлун жылнамасының 22-жылы 10-айдың «бин ин» күніне (1757-жылы 18 қарашаға) арнаған естелік.

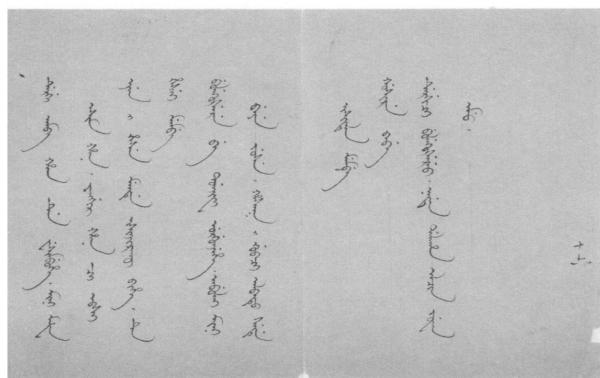
¹⁰ «Цин Гауцзун шилу», 555-цзюань, 32-34 бб., Цяньлун жылнамасының 23-жылы 1-айдың «бин чэн» күніне (1758-жылы 8 науырызына) арнаған естелік.

¹¹ «Үрімжідегі байта-ичхиара-амбан Жіңгери қатарлылардың «Қазақ елшілері Үрімжі арқылы Бейжінге бара жатыр» деген магнадағы мәлімдемесі» деп аталатын бұл құжаттар топтамасы Қытайдың Бірінші тарихи мұрагатындағы «Цзюнь цзи чу маньвэн лу фу зоу чжэ (军机处满文录副奏折» қорында сакталған, сакталу нөмірі мынадай: құжаттың тұнғұсқасы бойынша - 1981-027; микрофильм бойынша - 065-0624. Бұл құжаттар топтамасы біздің мына мұрагат құжаттар жинағымызға енгізілген: Қытайдың Бірінші тарихи мұрагаты мен КР БФМ Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты (құрастырған), «Қазақстан-Қытай карым-қатынастары туралы Цин патшалық дәүірі қытай мұрагат құжаттарының жинағы. II том» (中国第一历史:

«档案馆·哈萨克斯坦东方学研究所 (编):《清代中哈关系档案汇编 (二)》, 北京, 中国档案出版社, 2007 年). Бейжін, 2007. Карапыз: аталмыш жинақтың 104-109 беттеріндегі № 42 құжат.

тұнғыш хатының мәнжү тіліндегі нұсқасы. Ол белгісіз себептен 5 жылдан кейінгі құжаттар топтамасына еніп кеткен. Төменде осы нұсқаның факсимилесі, транскрипциясы және аудармасы:

Факсимилесі

Транскрипция

dergi amba han de wesimbuhe. meni mafa
esim han. yanggir han ci ebsi
ejen i hese vende isinjiraku bihe. te
hesei membe
bulekusere be donjifi urgunjehe. ablai mini
beye juse. hasak i gubci albatu sede /
isitala membe
gosire babe
dergici bulekusereo. nadan dalaha elcin juwan
emu //

Аудармасы

Жоғары мәртебелі ұлы ханға көтерілді.

Менің ата-бабам Есім хан мен Жәнгір ханнан бері, Еженнің жарлығы бізге жетіп көрмеген. Қазір, ұлы ханның бізді ескергендігін риза болдық. Мен, Абылай, ұлы ханның шапафаты маган, менің балаларым және қазақтың барша бұқарасына тисе деген тілегімді білдіргім келеді. [Мен] 7 бас елші [және олардың аткосшыларын қосқандары] жалпы 11 [адамды жіберіп отырмын].

Осы мәнжү тіліндегі аударма нұсқадағы мәтінге қарағанда Абылай өз хатының түпнұсқасында цин патшасына: «Мен, Абылай, менің балаларым және қазаққа қарасты барша бұқара сізден бізге лауазым титул сыйланса дегенді тілейді» дегенін орнына «Мен, Абылай, ұлы ханның шапафаты маган, менің балаларым және

казақтың барша бұқарасына тисе деген тілегімді білдіргім келеді» деп жазған. Шамасы, Чжаохуэй сияқты цин ұлықтарының «қөшірмесіндегі» осы бір жері аталмыш хаттың цин патшалығына жеткендегі алғашкы «өнделуі» болса керек. Осыдан кейін, бұл хат цин ордасына жеткенде, цин патшасы Цяньлун оны аудару туралы арнаулы бұйрық береді. Сол бұйрықта былай делінген: «Қазақтың ханы Абылайдың бағыну хатнамасы аударылып, барша әлемге жариялышын. Осы бұйрығым тиісті жерлердің барлығына жеткізілсін» деп айттыған.¹² Ал жоғарыдағы екі жаңадан табылған хаттың мазмұнына үңілсек, онда цин патшасын масайратып, «барша әлемге» жариялайтында мазмұн жоқ еді. Осы себептен болса керек, цин ордасы және сондағы жағымпаз қытай қаламгерлері өз патшаларының «ұлағаттылығын» барша әлемге көрсету үшін қытайдың конфуцество ілім дәстүрімен үш қайнаса да сорпасы қосылмай, тіпті сол ілімнің не екендігінен де хабары шамалы болып келген қазақ Абылайға «ата-бабамнан бері қытай ағартуында бола алмай келгенбіз» деп өкінішін білдірткізіп, әуелі сол үшін Қазақ жүртyn бастап «Қытайдың мәнгі бодан-құлы болсам» деп тағатсыздана өзниетін білдіріп жатыр дегенді қолдан жасап шыққан.

Жалпы, патшалық заман Қытайдың сыртқы әлеммен карым-қатынас тарихындағы «патшамыз бүкіл әлемнің ортақ билеушісі» деген ұғымынан туылған мұндағы тарихи мәселелер жиі кездеседі, цин патшалық орда бітікшілері өз кезінде тіпті Батыс Еуропа мен Ресейдің өздерімен жасаған карым-қатынастарын «жабайылар бізге бағынып келді» деп жазады. Егер тарихты өз заманына қарай объективті түрде қарастырсақ, онда біз осындағы тарихи мәселелер көртarpалық, надан ұғымнан туылған, оларға тым көп назар аударып кетудің де кажеті жоқ дей салумызға болар еді. Өкініштісі, күні бүгінге дейін дәстүрлі цин әдебиетіндегі атышулы «Абылайдың хатын» бұлжымаз тарихи дәйек ретінде қарастырып келген «зерттеушілер» әліде баршылық. Осыған байланысты біздін айткымыз келетіні: біздің жоғардағы талдауымызда көрсеткендей, аталмыш «Абылайдың хатының» қытай тіліндегі нұсқасы өз кезінде өнделіп, өзгертулуден өткен сенімсіз құжат, сондыктан бұл құжатты негіз етіп жасалған тарихи тұжырымдамалар да жалған.

¹² «Да Цин личао Гаозун шилу», 543-цзюань, 16^в-бет. Мәтін қытайша «普将哈萨克汗阿布赉降表翻译，宣布中外，并将此通行晓谕知之».

Резюме

До настоящего времени большинство исследований казахско-цинских отношений было основано на китайских письменных источниках, которые, несмотря на их фундаментальную роль в восстановлении истории казахско-цинских отношений, вызвали множество проблем. Со второй половины XVIII в., в китайской историографии, китайская версия первого письма хана Аблая к императору Qianlong в 1757 г. является самым важным документом истории казахско-цинских отношений. Автор статьи на основе анализа двух новых обнаруженных в китайских архивах письменных источниках на маньчжурском и монгольском языках, установил, что принятное мнение об этом письме Аблай-хана, говорящее о якобы подданстве казахских родов Цинам, были сознательно искажены китайской историографией в целях удовлетворения ее собственных потребностей. Новооткрытые архивные документы на некитайских языках дают нам возможность ликвидировать эти проблемы.

Summary

Since the second half of the 18th century, in Chinese historiography, the Chinese version of the first letter by Ablai khan to Qianlong emperor in 1757 has been being seen as the most important document concerning the history of the Kazakh-Qing relationships and such a traditional conclusion is deduced that this letter of Ablai khan remarks the very beginning of the incorporation of Kazakh middle and great hordes into Qing dynasty. But by a comparative study of the different versions, in which there are 2 new-found ones (one in Tot-Mongolian, another in Manchurian), of the letter such a conclusion is drawn in this article that the general diplomatic letter of Ablai khan was modified very much by the court of Qing dynasty to suit its own need. Up to present days, most research concerning the Kazakh-Qing relationships have been based on the Chinese written sources which, despite of its fundamental role in reconstructing the outline of the history of Kazakh-Qing relationships, caused quite a number of historical problems. The new-found archival documents, especially those in non-Chinese languages, give us more possibilities to clear up these problems.